

KUDEMADAN BİRKAÇ ŞAİR (1888)

Ekrem, Recaizzade Mahmut (1847-1914)

Genel bakış

Kudemâdan Birkaç Şâir, 19. asrın ikinci yansında ve yirminci asır başlarında yaşamış; yeni Türk edebiyatının teorik esaslarını öğreten ve kitaplaştıran ünlü şair ve yazarlarımızdan Recâizâde Mahmud Ekrem Bey'in (1847- 1914) biyografi-tenkit türünde, 60 sayfadan ibaret bir eserdir. Kudernâdan Birkaç Şâirde, edebî şahsiyetlerinden ve edebiyat tarihimizdeki yerlerinden bahsedilen şair ve yazarlar şunlardır: Sinan Paşa (ö. 1486), Fuzûlî (Ö.1555-56), Ebu's-Suûd Efendi (ö. 1575), Bâkî (1527-1600), Nefî (ö. 1635), Nâbî (1642-1712), Nedîm (ö. 1730), Çelebizâde Âsım (ö. 1760), Şeyh Gâlib (1757-1799), Pertev Paşa (ö. 1873), Sâmi Paşa (ö. 1881).

Kişiler

Sinan Paşa: Hızır Beyin oğlu ve Bursa müftüsü Ahmed Paşa'nın kardeşi olan Sinan Paşa, Fatih devrinin fazilet sahibi kişidir. Padişah hazretlerine hocalığı dolayısıyla "Hoca Paşa" lakabıyla bilinir olmuştur.

Fuzûlî: Bağdadlı Fuzuli'nin onuncu Hicrî [Milâdî 16.] asır içinde varlığa süs vermiş ediplerin dâhilerindedir.

Ebu's-Suûd Efendi: Ebus-Suûdü'l-İmâdî Mehmed Efendi, Sultan Birinci Süleyman ve Sultan ikinci Selim zamanlarında otuz sene, arası kesilmeksizin fetva (şeyhülislâmlık) makamına şeref veren, benzerleri nadir, fazilet sahibi kişilerdendir.

Bâkî: Bâkî, devrinde "sultânü's-şuarâ" (şairler sultanı) sayılmıştır ve gerçekte de güçlü bir şairdir.

Nefî: Erzurumlu Nefî, mükemmel fesahat ve belagaıyla Osmanlı şairlerinin kendisiyle iftihar edileni sayılmağa layık olan dahilerin birincisidir. Söz söyleme tarzını iki buçuk asırdan beri taklitte uğraşan bu kadar şairler içinde hiçbiri benzeri olamamıştır.

Nâbî: Nefî'den sonra şiirle en çok şöhret kazanmış olan kişi, Nâbî'dir.

Nedîm: Osmanlı şairlerinin gerçekten kendisiyle övünüleni sayılacak ediplerin dâhilerinin birincilerinden, Sultan Üçüncü Ahmed devrinin yegane nüktedan şairidir.

Çelebizâde Asım: İsmail Asım Efendi, Reîsü'l-küttâb Çelebi Mehmed Efendi'nin neslinden İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Kendisine işaret edilen (Asım), Sultan Üçüncü Ahmed devri şairlerinden ve bundan dolayı Nedim'in çağında yaşayanlardan oluyor.

Şeyh Gâlib: Sonra gelen şairlerimiz içinde varlığı pek nadir olan Şeyh Galib hazretleri katiplerden Mustafa Reşid Efendi'nin neslinden İstanbul'da doğmuştur.

Pertev Paşa: Rumeli Beylerbeyi Pertev Paşa, Timur Fenni Efendi zürriyetinden Erzurum'da dünyaya gelmiş ve valiliği sırasında Kastamonu'da ahirete göçmüştür.

Sâmi Paşa: Vezir Abdurrahman Sami Paşa, Şeyh Ahmed Necib Efendi zürriyetinden Mora'da bulunan Tiraplice'de dünyaya gelmiş; yetişmesi Mısır'dadır. Sonradan Tırhala mutasarrıflığıyla doğrudan doğruya yüksek devlet (Osmanlı devleti) hizmetine girmiştir.

Konu

Recazzade'nin 1877 yılında neşredilen Kudemadan Birkaç Şair adlı altmış küçük sahifelik kitabı Sinan Paşa, Fuzuli, Ebussuud, Baki, Nefî, Nâbi, Nedim, Çelebizade Asım, Şeyh Galip, Pertev Paşa, Sami Paşa hakkında kısa bilgi ve düşüncelerden ibarettir. Bütün anlatışına göre tarih ve tenkit karışığı olan eserde, devrine göre, bazı yeni düşünüşlere ve müspet görüşlere rastlanmakta ise de muayyen bir sistem ve metot yoktur. Bilgiler çok basit olduğu gibi tahlil ve tenkitler de umumi ve yalındır. Edebiyatımız hakkında, bugünkü manasıyla, geniş bir ilmî anlayışa malik olmayışı kendisini umumi tasvirî ve edebî ifadelerle sevk ediyor Bu arada isabetsiz ve manasız sayılacak sözler de söylüyor. Hükümlerinde yer yer şahsi zevkine ve noksan olan görüşüne mağlûp oluyor.

Yazarlar

Sinan Paşa'nın tevazu hasleti beyiti

Daha yetişkin olmadan belîğ (güzel ve yerinde) olarak halka vaaz ve nasihata başladığı ve bir aralık Şeyh Vefa hazretlerinden el aldığı, Latifi Tezkiresi'nde, yazılmış olan bu edep ve hikmet sahibi, her ilme aşına üstadın "Önce tevazu, alçak gönüllülük bulunmazsa, senden hiç bir amel kabul edilmez. Kimden insanlar hoşnut olmazsa, o Allah'ın kapısından reddedilir, geri çevrilir... Müminin kalbi, Rahman'ın arşı (tahtı)dır; onu yıkmak, çok fazla azgınlıktır." gibi bazı sözlerine bakış has kılınırsa, şair olmadığına bu zamanda pek kolay hükmedilir. Ancak böyle sırf ahlaka dair hakikatler kuru şeyler olduğundan, bazı istiareler ve benzetmelerle tarz değiştirilmedikçe, nazım dairesine girseler bile şiir sayılacak kadar güzelliğe hiçbir dilde sahip olamazlar. Sinan Paşa ise kaydedilmiş olan biyografisine göre, daha küçük yaşta, bu maddî dünyayı rağbet nazarından tamamen düşürmekle yaratılıştan bütün bir meyille cezbedilmiş olduğu ruhanî şeyler âlemine fikir ve kalbini hasretmiş, ahireti gören bir bilge olduğu için, dünyaya ait iş ve zevklerden bahseden şiire alâka göstermemiştir.

Sinan Paşa'nın hayatına dair kısa bilgi veren yazar, ağırlıklı olarak onun en meşhur eseri Tazarruât'tan bahseder ve bu kitabın edebî değerini belirtir. Ekrem, değerlendirmelerde bulunurken kendi sanat ve estetik anlayışı ile konuya bakar. Sinan Paşa'nın tevazu hasletine dair yazdığı üç beyti örnek göstererek onun şair olmadığına hükmeder. Sebep olarak, ahlaka dair hakikatlerin kuru şeyler olduğunu, bunların yeterince işlenmesi gerektiğini ifade eder.

Fuzulî'nin ölümsüzleşmesi

Adı geçenin yalnız bulunduğu zamana nisbeten değil, hâlen dahi edebiyatça yükseğin yükseği bir mevkie sahip olduğu kabul edilmiştir. Meşhur, elde dolaşan ve yüce adım hiçbir vakitte unutturmamaya kefil olan mensur ve manzum eserleri içinde bilhassa Leylî-nâme'si, zaman ve mekânın tabii icaplarından olarak, bazı eski ve garip tabirleri ve Acem'e yakışır teşbih ve tasvirleri bir tarafa bırakılacak olursa, üslûp güzelliği ve hisse ait şeylerin inceliği ile doludur. Leylâ vü Mecnûn'un üç asır sonra İstanbul'da meydana gelen bir Osmanlı tiyatrosunda en evvel temâşâ sahasına konulmak bahtıyarlığına erişmesi, adı geçene mahsus ve önce ve sonra gelenlere gıpta verici olmaya lâyük mazhariyelerden sayılır, ki bu surede Fuzulî, asrımızın edebiyat tarihi içinde de en süslü sayfalan ölümsüz gibi, ebedî adına ayırmayı başarmış demektir.

Fuzulî hakkındaki bilgilerin yetersizliğinden söz açan yazar, onu ediplerin dâhîlerinden biri olarak tanıtır. Klâsik şairler, Fuzulî'yi anarken çok kere Leylâ vü Mecnûn mesnevisiyle beraber zikretmiştir. Recâî-zâde, Acem'e ait teşbih ve tasvirler bir yana bırakıldığı zaman, eserin hisse dokunan bir yönünün olduğunu belirterek üslûbunu beğendiğini söyler. Fuzulî'nin adı geçen eserinin Osmanlı tiyatrosunda sahnelendiğini bildiren yazar, böylece onun kendi çağının edebiyatı içinde de ölümsüzleştiği düşüncesindedir.

Ebu's-Suûd'un âlimlik vasfına uygun sözleri

"Azabı olmasa, kabir (ne hoş) yalnızlık köşesiydi!.. Mahşer de hesabı olmasa, ne güzel seyir yeriydi!.." meşhur beytini söyleyen Ebu's-Suûd'ü'l-İmâdî Mehmed Efendi, Sultan Birinci Süleyman ve Sultan ikinci Selim zamanlarında otuz sene, arası kesilmeksizin fetva (şeyhülislâmlık) makamına şeref veren, benzerleri nadir, fazilet sahibi kişilerdendir. "İrşâdul-aklî-selîm ilâ mezâyâ'l- Kurânîl-azîm [Yüce Kur'an'ın meziyetlerine selim aklı irşad] adında itibarlı bir tefsiri ve bir mükemmel fetvalar mecmuası ve bazı değerli eserlere şerhleri ve üç dilde hayli şiirleri vardır. Toplu hâlde olmayıp ötede beride dağınık bulunan ve eski üslûpta olan Türkçe şiirleri; "Yine kara saçın sevdasına düştün... Yine bir iyileşmeyecek derde tutuldun!.." beyti gibi, zarif kelimeli, güzel manalı sözlerden boş değilse de pek çoğu itibarıyla şairane olmaktan ziyade âlimce ve şeriatla meşgul olana yakışır şekildedir.

Ebu's-Suûd Efendi bahsinde Ekrem, ünlü âlimin meşhur bir beyti ile söze girdikten sonra, şeyhülislâmlık vazifesinden ve üç dilde yazılmış şiirlerinden kısaca bahseder. Bir beytinden hareketle, Ebu's-Suûd'un âlimlik vasfına uygun sözler söylediğini belirtir.

Bakî'nin tasavvur yüksekliği

"Dünya fanidir; onda vefa yoktur. Bakî (kalıcı ve ebedî olan), daima O'dur. Her şey fânidir" irfan mührünün yazısı ve: "Bu devir içinde söz ülkesinin padişahı benim!.. Kaside bana sunuldu, gazel bana verildi" unvanı kitabesine yazılmış olan "sultânü's- şuarâ" (şairler sultanı) Bakî, Sultan Süleyman devrinde şöhret kazanmış olan Osmanlı şairlerinin birincisidir. "Dünya içinde izim, alâmetim yoksa, ne olur, şaşılır mı?! Ben anka gibiyim!.. Sel gibi çağlamasam, şaşılır mı?! Ben denizim!.. Her çok alçak, beni göze göstermezse, tuhaf mı?! Ben gözün fark edeceği dereceden daha üstünüm!.." gibi yüksek karakterliye yakışır şekilde ve şairane sözleri, asrının en büyük şairlerini hayretten susturan bu zamanenin nadiri, Allah vergisi liyakatıyla serrâc çıraklığından "şairler sultanlığı" yüksek mevkiine çıkacağı gibi, kazanılmış olgunlukları (marifet, hüner ve faziletleri) ile de müezzinlikten âlimlerin reisliği (Rumeli kazaskerliği) büyük makamına kadar yükselmiştir.

Bakî'nin yaratılışının güzelliğine yakıştırılmayacak bir hâli varsa, o da aralıkta cinas gibi şeylere tenezzül etmesi ve teşbih ve istiarelerde bazı derece dikkatsizlik göstermesidir. Gazel kabilinden şiirleri bütün olarak işret-perverce ve terennümî, yani, musiki ile okunacak yolda vuku bulmuş ve güzel olduğu için, Bâkî Osmanlı şairlerinin "Hâfiz-ı Şîrâz"si sayılsa, yeridir. Bununla beraber Sultan Süleyman'a olan meşhur mersiyesi gibi, duygu ve tasavvur yüksekliğiyle dolu şiirlerden de divanı boş değildir. Ekrem'in üzerinde durduğu üslûp özelliği, Bâkî'nin Türkçe'yi kullanmasındaki başarısıdır. Vezni kullanmadaki ustalığı, dilinin akıcılığı, ahenkli şiirleri, yazarın dikkatini çeker. Kendisi Bâkî'nin olumlu vasıflarının yanında olumsuz gördüğü yönlerine de değinir. Cinas gibi sanatlara tenezzül etmesi, benzetme ve istiarelerde bazen dikkatsizlik göstermesini Bâkî'ye yakıştıramaz. Sultan Süleyman için yazdığı mersiye gibi divanında bulunan diğer şiirleri de duygu ve tasavvur yüksekliği ile Ekrem'in dikkatini çekmiştir.

Nefî'nin övgü ve yermesi

Şiir dilimizin incelik ve güzellik kazanmasına Bakî'den sonra hizmet edenlerin birincisi, Nefî'dir. Kendisine işaret edilen, şiirlerinde o kudrette bir şair için kusurdan sayılmış olan cinas gibi, kalb gibi kelime oyunlarını küçük görmüştür. Tasavvur ve teşbihlerindeki garipliklerin pek çoğu, mübalağalar ise bugün dahi hoşça gidecek dereceden daha yüksektir. Eskiler içinde fesahat ve belagat kanunlarına en çok sözünü uyduran, Nefî'dir . "Ben (sanatlı) nesre tenezzül etmem ... Etsem, belki (sanatlı) nesrimi gökteki melekler vird (devamlı tekrar edilen söz veya dua) ederdi!.." beyti, bu akla gelen şeyi destekleyici görünür. Ancak her millette bazı pek mahir mensur eser yazarların beğenmeye layık olacak bir şiir nazmetmekten aciz kaldığı gibi, pek meşhur şairlerin de erbabının kabul (ve takdir) edeceği şekilde bir makale kaleme almakta güçlüklerle düştüğü, tecrübe edilmiş ve bilinmiştir. Zamanında vezirler, büyükler ve ediplerden hicvetmedik kimse bırakmadıktan başka, öz babasını dahi iğneleme ve eğlenme oklarıyla incitmekten kendini alamayacak şekilde o kötülenmiş sanata düşkünlük halinde bulunmuştu. Bir aralık padişah hazretleri bundan sonra kimseyi hicvetmemek üzere Nefî'ye tevbe ettirmiş ve Nefî de o aralık takdim ettiği bir kasidesinde:

"Bu günden itibaren söz veriyorum, kimseyi hicvetmeyeyim ... Ama eğer izin verseydin, şu uygunsuz bahtı(mı) hicvederdim!.."

yollu sözünü kuvvetlendirmişken, yine dayanamayıp vaktin veziri olan Bayram Paşa'yı hicve cür'et ettiği için dolayı yeminine aykırı hareket belasına uğrayıp idam edilmiştir. Nefî, yaratılışındaki o harikulade gücü büyükleri övme ve yeme yolunda düzgün söz söylemeye has kılmayıp da o yönden gözle görülen kabiliyetine nazaran Osmanlı kahramanlarının fetih ve hadiseler destanını nazmen yazmağa harcasaydı, meşhur Şehname'siyle Firdevsi Farsların bir Homer'i olduğu gibi, Nefî de Türklerin bir Virjil'i bulunurdu.

Ekrem'e göre Bâkî'den sonra şiir dilimizin incelik ve güzellik kazanmasına hizmet edenlerin başında gelen Nefî, benzersiz bir şairdir. Ekrem, cinas sanatını bir kusur olarak görür ve Nefî'nin böyle şeylere meylenmediğini söyler. Ayrıca, Nefî'nin de nesre tenezzül etmediğini onun bir beytiyle ortaya koyar. Nefî'nin en belirgin vasıflarından biri olan fahriyeciliğine de temas eden yazar, Farsça yazılmış kasidelerinden toplam 23 beyti örnek olarak sunar. Nefî'nin heccavlığına dair yapmış olduğu değerlendirmeye ise oldukça dikkat çekicidir. Ekrem'den sonra gelen edebiyat tarihçileri ve tenkitçiler, onun bu görüşünden istifade etmişlerdir. Ona göre, Nefî eğer övgü ve yergideki bu başarısını fetih gibi galibiyetler ve hadiseler için kullanmış olsaydı, Şehnâme'si ile Farsların Homer'i olan Firdevsî gibi o da Türklerin Virjil'i olurdu. Sihâm-ı Kazâ'dan örnekler veren yazar, Nefî'nin hicivlerine hedef olan Kâf-zâde Fâizî'nin tezkiresinde onun şiirleri hakkında verdiği subjektif hükmü aktarır. Daha sonra Fâizî'nin Nefî'nin boş ve manasız sözler söylediği iddiasına, verdiği örneklerle itiraz eder.

Nabi'nin Şöhreti

Eserlerinin bütünü içinde büyük alimlere yakışır şekildeki olgunluklarına şahit ve ilmi kuvvetine ait olan tevhidleri, naatları ile üslup ve fikirlerce şairane yaradılış ve bilgece bakıştan da nasibini doğrulattırmağa herhalde kafi geldiği kabul edilen bazı renkli parçalar, seçme beyitler, berceste mısralar ayrı tutulmak üzere, diğer birçok söz ve eserleri Fuad Paşa merhumun, o zamanlar nasılsa fevkalade şöhrete mazhar olmuş bir sanatlı nesir yazarının kalem eserleri hakkında dediği gibi puf böreğine benzer: Dış yüzüne bakılsa, kabaca, ehemmiyetlice bir şey görünür; halbuki içi havadan ibarettir. Nabi hem şair olmak hem de sanatlı nesir yazarlığından vazgeçmemekle beraber şiirin bizdeki şekli bölünüşü itibarıyla mesnevi, kaside, gazel, tahmis, muhammes, rubai, kıt'a gibi her biri birer başka tarzda bulunması gereken ne kadar çeşitleri varsa, hepsinden söylemek yine bunun gibi (sanatlı) nesrin de tarih, seyahatname, yazışmalar, filan filan gibi, birbirinden ayrı birtakım usul ve kaidelere bağlı olması gereken ne kadar kısımları varsa, hepsinden birer örnek göstermek, kısacası edebiyat dünyasının her kıt'asında, her köşesinde yaratılışına reisçe hükümler yürütmek istemiş olmasından dolayı olmalıdır ki, ne şairlikte, ne de yazarlıkta "Nabi" (yüce) adının şöhret büyüklüğüne uygun sayılacak bir fevkalade eser bırakamamıştır. Eserlerinin bütünü, Veysi'nin Siyer'ine yazdığı Zeyl ile "Tuhtetü'l-Harameyn"inden ve "Gaza-name"siyle bir parça tam ve büyük şiir kitabından ve "Hayrabad" ve "Hayriyye" adlarıyla manzum diğer iki eserinden ve bir hayli Münşeâtından ve bir kırk hadise yazdığı

manzum tercümeden ibarettir.

Oldukça şöhretli bir şair olan Nâbî Efendi, Ekrem'e göre bu şöhretin hakkını verecek kadar kudretli bir sanatkâr değildir. Nâbî, hikemî tarzın öncüsüdür. Sanat anlayışı, Ekrem ile ters düştüğünden olsa gerek, Nâbî'nin hacimli divanını puf böreğine benzetir. Dıştan önemli görünse de içinin havadan ibaret olduğunu iddia eder. Ekrem, maksadının Nâbî'yi hor görmek ve çürütmek olmadığını, diğer meşhur şairlerle onun arasındaki farkı göstermek istediğini belirtir. Nâbî, her ne kadar hem nesir, hem nazım sahasında çeşitli türlerde örnekler verse de Ekrem'e göre, şöhretinin büyüklüğüne uygun sayılacak olağanüstü bir eser vücuda getirmemiştir. Nâbî'nin çeşitli manzumelerinden seçtiği on sekiz beyti okuyucuya sunarak eserlerinin okunmasının zehirli bitkiler içinde çiçek toplamak kabilinden olduğunu belirtir. Nâbî'nin divanı dışındaki bazı eserlerini de kısaca anan Ekrem, mezarı hakkında 1881 veya 82 yılında yapılan onarım çalışmalarını takdirle ifade eder.

Nedim'in Türkçe'yi kullanma başarısı Sultan Üçüncü Ahmed devrinin yegane nüktedan şairi ve Damad İbrahim Paşa zevk meclislerinin tek yeni dilli nedimi olan kadıllardan İstanbullu Ahmed Nedim Efendi ki yaratılışının selimliği ve seçip ayırma dikkati ile benzerleri arasında belirli hale gelmesine şahit olan ifade inceliği, akıcılığı ve üslup fesahatı ile vafında:

"Edebiyatın iyisini kötüsünden ayıran tenkitçi dense, layık" olduğu gibi, meşrep şuhluğunu ve mizaç şenliğini gösteren şirin eda ve tatlı tabirleriyle hakkında: "Edebiyat şekercisi" demek de doğru görünür sonra gelen Osmanlı şairlerinin gerçekten kendisiyle övünüleni sayılacak ediplerin dâhilerinin birincilerindedir. Nedim Acem edebiyatına alışık olmakta Farsça şiirleri gösterdiği gibi ne Fuzulî'den, ne de Nefîden aşağı kalmadığı halde Türkçe şiirlerinde Türk dilinin tarzından mümkün olduğu kadar ayrılmamağa dikkat ederek, bu hususca akranının hepsinden fazilet üstünlüğünü isbat etmiştir. Nedim'in ayıplanacak ve çekiştirilecek bir hali varsa, o da insanlığı aydınlatacak, ahlakı güzelleştirecek, yüksek şeylere özendirecek ciddi bahisleri hiç hatıra getirmeyerek, yaratılışındaki fevkalade kuvveti, hafif şiirlere has kılmasıdır. Bir şairin vicdanında en önce besleyeceği yüksek duyguların birincisi ise, "vatan sevgisi" mukaddes hissi olması gerekir.

Nedîm, yeni dilli oluş, üslûp düzgünlüğü, akıcılık mezzetleriyle Ekrem'in beğendiği şairlerden biridir. Nedîm'i diğer şairlerden üstün kılan tarafı, Türkçeyi kullanmadaki başarısıdır. Günümüzde Mahallîleşme hareketinin önemli şairlerinden biri olarak kabul edilen Nedîm, Lâle Devri'nin ihtişamlı günlerinde sunduğu kasideler ve şarkılar karşılığında İbrâhîm Paşa tarafından ağız mücevherle doldurulmuş bir şairdir. Ekrem'in Nedîm'e yönelttiği bir tenkit, aşırı şuhluğu ve ahlâkı güzelleştirecek konulara yönelmeyesidir. Ekrem'e göre bir şairin vicdanındaki en yüksek duyguların başında vatan sevgisi gelmektedir. Nedîm'de bu özellik olmadığı için onu tenkit eder. Dikkat edilirse, Ekrem bu konularda sürekli çelişkili cümleler kullanır. Hem ahlâka dair şeylerin şiirde kuru olduğunu belirtir, hem de Nedîm'i bu yönden eleştirir. Nedîm'in genel olarak nazmını beğendiğini söyleyen yazar, onun şiirlerini sabah toplanmış bir deste kokulu çiçeğe benzetir. Nedîm'in şiirlerinden örnekler veren yazar, mensur eseri olan Müneccimbaşı Tarihi'nden de kısaca söz eder.

Çelebi-zâde Asım'ın kabiliyet gücü

Şiirleri pek çok değilse de var olanın ekserisi zararsızdır.

Bazı sözlerinden Nedîm'i taklid etmek istemişse de besbelli başarılı olamayacağını anladığından, "irsal-i me-sel" yolunu merak ederek bazan: "Yerin kabiliyetli olması şarttır. Bak, nisan yağmurunun her bir damlası, değerli inci olmaz ..." misali yalnız o zamanlarca değil, şimdi de makbul sayılacak nadir şeyler söylediği bazan da "Dünyada doğru dinlinin zahmeti, eğri huyludan daha fazladır ... Bu menzil yerinde okun çektığı ezayı, yay çekmez ..." yollu, yalnız bu zamanca değil, eski vakitlerde bile çekilemeyecek münasebetsizlikleri söylemiştir.

Çelebi-zâde Asım, Ekrem'in -tabiri caizse- kayırıp büyük şairler arasında yer verdiği birkaç edebî şahsiyetten biridir. Hayatına dair bazı bilgileri tezkireleri kaynak göstererek aktardıktan sonra şiirleri hakkında olumlu ya da olumsuz bir değerlendirmede bulunmaz. Yalnızca çağdaşı Nedîm'i taklid ettiğini belirtir ve irsâl-i mesel sanatını çokça kullandığını şiirlerinden örnekler göstererek ortaya koymaya çalışır. Şairin şiirlerinden verdiği misallerin onun bilgeliği ve kabiliyet gücünü gösterdiğini belirtir.

Şeyh Gâlib'in mesnevisi

Başlangıçta dahil olduğu katiplik mesleğini bırak-makla yüksek Mevlevî tarikatına girmiş ve bu yolda gidiş ve huy güzelliği, tam ilim ve fazileti, kendisini dedelerin-den bulunduğu Galata Mevlevihanesi şeyhliğine kadar erdirmişdir. Adı geçenin eserleri, mükemmel şiir kitabıyla meşhur olan "Hüsn ü Aşk" manzumesinden ibarettir. Bütünü itibarıyla "Leyla vü Mecnun" için güzel ve ince duyguların mahzenini denilebileceği gibi, "Hüsn ü Aşk" için de yeni ve hayranlık verici tasavvurların aynasıdır denilebilir! O şekilde, ki batının azıcık kabiliyete sahip olan her bir insanı zorla alim, ister istemez şair, yazar edecek bin türlü öğrenim vasıtaları, bin yolda teşvik sebepleriyle besleyebildiği şairlerin ve hele Fransa'nın on dokuzuncu ilim ve mükemmellikler çağında tek olarak yetiştirebildiği

meşhur şair Viktor Hugo'nun bazı eserlerinde görüp de hayran kaldığımız o kasvetli kasvetli şaşaalı hayallerin, o korkunç korkunç beğenilen tasavvurların bazı benzerlerini şeyh hazretinin "Hüsn ü Aşk"ında görebiliriz.

İstedığı zaman söz ve hayalinde şeyh hazretini pek güzel taklid eden Hamid Bey'in batı şair ve yazarları yolundaki manzume-lerini herkes takdir ettiği gibi zamanının fikir ve bilgileri, kendisinin meslek ve mevkiî uygun olup da Şeyh Galib gazel ve kaside yolundan çıkararak geniş, bereketli vadilere yaratılışını sevk etmiş olaydı, bırakmış olacağı eserler bugün edebî nefis şeyler hazinemizin en değerli mücevherlerinden sayılırdı.

Ekrem, Şeyh Gâlib'in hayatını kısaca anlattıktan sonra sözü hemen Hüsn ü Aşk adlı meşhur mesnevisine getirir. Gâlib'in tasavvufî unsurlar ihtiva eden gazel ve kasidelerini benzerlerinden pek üstün bulmayan Ekrem, Hüsn ü Aşk ayrı tutar. Ona göre bu eser, şairin adını ebedileştirmeyi sağlayacak, nadir ve yeni icad edilmiş şeylerdendir. Viktor Hugo'nun çok beğenilen tasavvurlarının, hayallerinin benzerlerinin Gâlib'in mesnevisinde bulunduğunu belirtir. Son olarak Gâlib'in gazel ve kaside yolundan çıkıp geniş, bereketli vadilere yaratılışını sevk etmiş olması hâlinde sonraki zamanlara değerli edebî eserler bırakmasını mümkün gördüğünü belirtir.

Pertev Paşa'nın erken ölümü Kendisine işaret edilen, akıllı, bilgili bakış ve s-lim yaratılış sahibi bir iyi huylu edipti (terbiyeli şair ve yazardı). Basılmış olarak İtlakü'l-efkar fi'lkdi'l-ebkar" adında bir güzel eseriyle Av'ave adında güzel bir diyalogu ve Fransızca'dan çevrilmiş ve seçilmiş birkaç manzume ve makalesi ve Fransa tarihçilerinden Mişon'un Ehl-i Salib Tarihi'ni tercümede ortaklığı vardır. Eski tarzdaki yazıları ve şiirleri tabii iyi değildir. Kaleminin bütün kabiliyetinden edebiyatımız faydalanmaksızın çarçabuk kaybına teessüf olunur.

Pertev Paşa hakkındaki biyografi çok kısa olup burada onun hayatı ve eserlerine değinilmiş; kendisinin bütün kabiliyetinden edebiyatımız faydalanmaksızın çarçabuk vefatı konusundaki üzüntü dile getirilmiştir.

Sami Paşa'nın eser azlığı Vezir Abdurrahman Sami Paşa, zamanımızın ediplerinin ihtiyarıydı. Rumuzü'l-hikem'i -ki kelim ilmine dairdir konusu değerli, üslubu güzel bir muteber eserdir. Basılmış olan Münşeât ve şiirlerinden başka, henüz meydana çıkmamış birçok kalem eserleri vardır. Şiire o kadar ehemmiyet vermemiş gibi görünür. Seksen sekiz yaşında nurani başlı, muhterem bir ihtiyar olduğu halde 1298 [M. 1881]'de (ahirete) göçtü. Sultan Mahmud Türbesi mezarlığında gömülmüştür. Değerli oğullarının izniyle mezar taşına yazılan sözün hakirce kalemimden çıkmış olması, bahsi geçene mahsus olan samimi sevgi ve hürmetimin kalıcılık içinde geçici bir işaretidir.

Sâmî Paşa da Ekrem'in bir buçuk sayfa kadar yer verdiği son şairdir. Hayatı ve eserleri hakkındaki kısa bilgilerden sonra Paşa'nın henüz meydana çıkmamış eserlerinin olduğunu ve şiire çok önem vermemiş görüldüğünü söyler.